

Валентина Піскун
Київ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ 20-Х РР. XX СТ. У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ СВІТОВОГО СПІВТОВАРИСТВА

У дослідженні вперше висвітлено місце української політичної еміграції в контексті економічних інтересів світового співтовариства. Автор окреслила окремі напрямні фінансово-економічної і бізнесової діяльності українських політичних емігрантів у 20-х роках XX ст. Незважаючи на значні намагання українських політичних емігрантів долучитися до розгортання власного бізнесу конкурувати на ринках країн Європи вони не могли через законодавче обмеження країн проживання з одного боку, а з іншого – вони були малоцікавими як партнери, бо не мали відповідних коштів. Найбільш вдалою, на думку автора, була наукова діяльність у сфері економіки, де українські вчені-економісти мали міжнародне визнання.

Ключові слова: еміграція, економічні інтереси, бізнес.

In the following research, author for the first time elucidates the role of Ukrainian political emigration in the context of economic interests of the world community. Author also described some separate trends of refugees' financially-economical and business activities during the 20-s of XX century. Despite emigration's considerable attempts to join the development of private business and the competition on European markets, it was not able to do so, due to the host country's legal system and lack of assets. Author highlights the idea that scientific activity in the economic field, in which Ukrainian scientists had gained world recognition was the most successful for diaspora.

Key words: emigration, economic interest, business.

Українську політичну еміграцію у 20-30-их роках XX ст. розглядаємо як явище, що її поява пов'язана з наслідками військової поразки Української революції 1917 – 1923 рр. У цей час в організованих формах продовжували діяти уряди УНР і ЗУНР в еміграції, що визначало політичну і економічну складову української спільноти в еміграції. Окрім того, в кожній з країн, де перебували українські політичні емігранти складалася своя система взаємовідносин влади цих країн з ними, як і ставлення до українського питання загалом.

Зміна геополітичної карти світу вплинула на розвиток соціаль-

но-економічних стосунків у середині європейських країн та на міжнародну торгівлю, спричинила новий розподіл сфер впливу. Окрім того, кожна з країн намагалася стабілізувати економіку своїх країн та, по можливості, повернути втрачене у війні майно і кошти.

Дослідження долі української політичної еміграції в контексті економічних інтересів світового співтовариства ще не були об'єктом зацікавлення українських науковців. Хоча слід констатувати, що це питання частково розглядалося Б. Винаром у контексті вивчення економічного колоніалізму в Україні¹. Поодинокую працею, що і до нині не втратила своєї актуальності, є також дослідження Б.Винара «Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919 – 1964)»². Саме в цій праці автор охопив усі центри, в яких формувалася українська економічна думка. Окрім того, в окремому розділі подані бібліографічні дані про українських економістів: В. Тимошенка, І. Витановича, К. Кононенка, М. Чировського, С. Процюка, В. Голубничого, З. Мельника, В. Бандери, І. Коропецького та ін. Наприклад, І. Витанович наукову працю на суспільно-економічну тематику розпочав ще у 1920-ті роки. Після завершення Другої світової війни І. Витанович включився до праці над «Енциклопедією Українознавства», де був одним із редакторів економічного відділу. У 1964 р. появляється його монументальна праця «Історія української кооперації». Як наголошує Б. Винар: «До цієї праці Покійний готовився довгі роки, збираючи матеріяли та утримуючи постійні контакти зі ще живучими учасниками кооперативного руху на рідних землях. «Історія української кооперації» є не тільки найбільш ґрунтовно опрацьованим твором на цю тему у нашій економічній літературі, але й дає нам, мабуть, одну спробу безпосередньо зв'язати розвиток кооперативної думки з соціологічними течіями. Широка історична база цієї монографії залишиться на довгі роки енциклопедичним довідником для всіх дослідників економіки України, які будуть цікавитися економічними процесами в найновішій історії України»³.

Основні тенденції, що характеризували особливості розвитку європейських країн після закінчення Першої світової війни: 1) подолання економічної кризи та встановлення ідейно-ідеологічного балансу в країнах, що стало нагальним в тому числі й через бурхливе проникнення комуністичних ідей в різні суспільні середовища, а тому так само впливало на економіку країни. Звідси боротьба багатьох держав із поширенням більшовизму. 2) Для прориву в економіці, зокрема в машинобудівній галузі, розпочали

використовувати економічно вигідніше паливо – нафту. (Що в свою чергу породило інтерес європейських держав і корпорацій до покладів нафти). 3) Економічна політика європейських держав була спрямована на налагодження торговельних стосунків з однією з найбільш ємких економік – економікою радянської Росії. У цьому напрямку проявився взаємний інтерес: радянська Росія була зацікавлена як в дипломатичному визнанні, так і в налагодженні торговельних стосунків, а європейські держави отримували доступ на радянський ринок. Тобто уже з початку 1920-х років над політикою потужним чином домінувала економіка. А, отже, й українське питання було підпорядковане цим інтересам. Відстоювання українськими політичними емігрантами незалежної України не вписувалося в інтереси російських більшовиків, оскільки підривало основи тих економічних планів, які реалізовували більшовики на постімперському російському просторі, починаючи з 1918 року. Дискусії радянських економістів, що розгорнулися на Першому Всеросійському з'їзді Ради Народного Господарства (Москва 26.05 – 4.06.1918 р.) засвідчили про те, що перемогла точка зору на повернення до єдиного економічного простору, в якому не передбачалася політична окремішність територій, які уже на той час проголосили свою незалежність (в тому числі й Україна). Про це детально написав Павло Христюк ще на початку 1920 років⁴. А В. Садовський влучно узагальнив: «питання господарської політики на Україні трактується у тісному зв'язку з політичними завданнями советської влади»⁵. Стверджуємо, що саме у 1918 р. в європейські країни були спрямовані агенти більшовиків, які засновували там різноманітного типу акціонерні товариства, а ті в свою чергу сприяли прориву економічних стосунків з подібними компаніями в тих державах і налагодження торгівельних стосунків попри політичне невизнання радянської Росії, і, навіть, підтримку антибільшовицьких сил в Росії. За відомостями Дипломатичного відділу посольства УНР в Німеччині № 46, 1920 рік: «Представник більшовиків Копп заявив деяким політикам, що його влада вже цілком переконала, що комунізму в Західній Європі тепер не можна перевести. Головною задачею совітських представників за кордоном повинно було нав'язати із державами та пролетаріатом Заходу вузький контакт, наладити товарообмін і, по можливості, досягнути признання»⁶. А в іншому бюлетені йшлося про діяльність більшовицького агента Л. Бармаша, про діяльність таємного відділу виконкому Комінтерну і його представників у різних європейських

країнах⁷. Також повідомлялося, що в Норвегії «в Варде є велике большевицьке торговельне агенство офіційно визнане норвезькою владою. На чолі стоїть інженер Ел. Вільгус, помічником у нього є брат Семен Леонтійович»⁸.

Економічну складову в діяльності української політичної еміграції у 1920-х роках розглядаємо у декількох напрямках: 1) намагання закріпитися на ринках країн перебування українським кооператорам та поодиноким особам; 2) фінансово-економічна діяльність урядів УНР і ЗУНР в еміграції та їхнє намагання зберегти уряди як дієві структури для продовження міждержавних та особистісних контактів; вирішення долі українського майна за кордоном; 3) інформаційно-популяризаторська робота в різних середовищах країн проживання з метою ознайомлення з економічним потенціалом України та її можливої ролі в світовому економічному поділі праці та сфер впливу; 4) теоретичні узагальнення в різних галузях економіки, статистики, економічної географії тощо; 5) вплив на політику країн проживання щодо визнання СРСР та укладання дипломатичних стосунків.

Просування на ринки країн Європи українські кооператори активно розпочали ще в попередні роки. Так з ініціативи представників Центральних Українських Кооперативних Установ, об'єднаних в ОЦУКСі, та за підтримки проф. Івана Ганницького і Федора Наконечного 9 лютого 1921 р. Георгій Сціборський звернувся до Посольства УНР у Відні з такою заявою: «Бажаючи купити кусок землі в Австрії, маю честь прохати посольство видати посвідку у тому, що на Україні підданим Австрійським дозволено купувати землю. Така посвідка мені необхідна для предоставлення в земську комісію для одержання дозволу на купівлю землі»⁹. Цю землю вирішили придбати з огляду на політичну ситуацію в Україні. «Вирішили придбати один або кілька невеликих участків землі, на яких могли б кооператори, що не мають зараз праці за кордоном, поселитися й працюю коло землі добувати собі засобів для прожиття за кордоном, для чого було ухвалено купити землю на ім'я Георгія Сціборського або Христофора Антоновича Барановського. Спроба набути більш значний кусок землі в 25-30 іок (коло 12-15 десятин), щоб на ній закласти велику колонію показала, що австрійський Земельний комітет не хотят дати українцям дозволу (близько 4 іок знайшли)»¹⁰.

У 1921 р. Сергій Пермінів звертався до Посольства УНР у Відні з таким проханням: «Прошу посвідчити, що пан Володимир Іванович

Полетика у себе в маєтку Масоновщина, Полтавської губернії, Роменського повіту производил мармелад, фруктову пасту і повідло. Ця посвідка потрібна на відкриття производства варення»¹¹.

Подібні прохання були непоодинокими і Уряд УНР намагався по можливості надавати допомогу українцям, які проживали в інших країнах. Так 12 березня 1920 р. до посольства УНР у Відні звертався учений садовод і господар Олекса Коваленко. Він прохав надати йому допомогу або позичку у сумі 4.000 корон. «Не маю змоги докінчити розпочаті мною праці про городництво та садівництво. Багато літ працюю в цій області... Щоб мати змогу далі робити і продовжувати свої опити, я придбав собі в Штірії господарство з садами і городами, звичайно з великими боргами і мені доводиться напружувати усі свої сили, щоб утримуватись і продовжувати розпочате діло. Зараз я викінчую підручник для Міністерства Земельних Справ і, щоб не відриватися мені від сеї праці, мені доконче потрібна грошова допомога, докі я викінчу і представлю свою працю в Міністерство і одержу за неї гонорар»¹². Урядом була надана допомога у розмірі 6.000 крон.

Одним із засобів існування урядів УНР і ЗУНР за кордоном був продаж майна. Так за дорученням уряду ЗУНР д-р Я. Селезінка у жовтні 1920 р. виїхав до Праги з метою продажі радіостанції (майно державне) чехам¹³. Водночас із державних фондів уряд ЗУНР виділяв кошти комітетові академіків у Празі – 20 тис. корон чеських, на «прошення тов. «Прихильників Освіти» у Відні» одноразову підмогу 10.000 к. «на цілі товариства для підмоги академічної молодіжи», на тов. «Січ» 150 к. місячно підмоги»¹⁴. В той же час у 1921 р. за дорученням Уряду ЗУНР Л. Цегельський вів у Вашингтоні переговори про «уділення Урядові ЗУНР Американсько-Канадійської консорції державної позички. Переговори велись «на підкладі заставу монополій державних». Уряд постановив перевести у США «позичку Національної Оборони у квоті 100 тис. дол.»¹⁵. Уряд Канади також запропонував надати позичку. Згідно з рішенням Президента Галицької Української Національної Ради від 16 серпня 1922 р. на Канаду була розписана позичка Національної Оборони в сумі 50 тис. доларів. Вона бралася на 10 років під 6% на рік. «Позичка сплатиться протягом десяти років від часу перейняття влади правним правительством на території Галицької республіки через вильосовування. Льосування відбувається в грудні кожного року, а сплата 1 червня. Перше льосування через 2 роки»¹⁶. У Звіті представництва ЗУНР в Канаді про стан з позичкою Національної

Оборони 1924 р. зазначалося: «В Канаді українці проживають в 2050 місцевостей, участь у Національній Обороні взяло 169 місцевостей 9 українців 0,5 млн. в Канаді). Взяло участь в Національній Обороні 5842 особи... Від 15 вересня 1922 до 24 мая 1923 до НО надійшла сума 30.713.87 доларів. Вислано Галицькому урядові 18.359.83. Помешкання – 863.00, поїздки – 1.61001 і інші видатки – 968.30 дол. В банку ще є 8.570.40 дол. В підручній касі: 342.32 дол.»¹⁷.

Оскільки на території ЗУНР відомі були поклади нафти і за рахунок її продажу уряд поповнював бюджет, то і, перебуваючи в еміграції, (до остаточного вирішення долі Галичини) фактично продовжував розпоряджатися цим ресурсом. За даними д-ра Я. Селезінки «до великої війни річна продукція Східної Галичини на 2.6 млн. га управленої землі виносила 18 млн. центнерів збіжжа, в тім 5 млн. у пшениці, 40 млн. ц. у бараболі, а крім сего, 10 млн. ц. нафти і 1 млн. ц. соли»¹⁸. Цікавими є документи, які засвідчують про переговори приватних осіб різних країн з Урядом ЗУНР про нафтові концесії. Так 9 грудня 1922 р. до Костя Левицького звернувся з листом м-р Кроуфорд (Mr. J.A. Crawford) із Лондона, який писав: «осмілилось писати до Вас відносно концесій нафтових на Україні. Прошу прислати ту карту (геологічну)»¹⁹. Тобто бізнесмена цікавили не просто голослівні заяви про наявність родовищ нафти, а й підтвердження на геологічних картах. На цього листа було направлено офіційну відповідь уряду. «З сего приводу доношу вам, що нашим головним умов'єм є те, щоби фірма чи брета, яка хотіла б набути у нас нафтові концесії, прийняла на себе обов'язок і допомагала визнання державної незалежності Східної Галичини у держав Антанти»²⁰. Обіцяли надіслати жадану карту в наступному листі, оскільки намагалися одержати інформацію з краю про нафтові джерела в околиці Печеніжина і Устриць долішніх. Подібне листування було із м-ром Ф.А. Боєром (Канада)²¹.

Уряд УНР за кордоном на початку 1920-х років перебував у скрутному фінансовому становищі і тому одним із засобів подальшого існування став розпродаж майна. Головою Комісії з ліквідації майна УНР за кордоном був І. Храпка. 22 березня 1921 р. Х. Барановський писав до І. Храпка: «З огляду на надзвичайну і екстрену потребу в грошах, прошу Вас вжити найрішучіших заходів щодо ліквідації майна, хоч би для цього довелося продавати його і дешевше. Зокрема щодо відомого Вам майна. Продаж якого гальмується вимогою покупців зарахувати акредитив в 1.200.200 корон, то я гадаю, що і на ці умови треба погодити, аби найшвидше

одержати гроші»²². Доволі інформативним щодо фінансового стану Державного Центру УНР в екзилі в 1922 – 1923 рр. є листування керуючого міністерства фінансів УНР В. Приходька з тодішнім міністром фінансів П. Чижевським. 20 лютого 1922 р. В. Приходько повідомляв про фінансове становище таке: «Оно, пане міністре, катастрофічне! Дійсно, на нашу долю прийшлося стати коло справи в самий найгірший момент. Д.Ц. – зараз не має майже нічого в самому буквальному смислі! Ви запитаєте: – Чим же він існував до сього часу. Передовсім він не існував, а животів. Спочатку на ті крохи, які давали союзники (листопад 1920 – травень 1921 р.) далі – після Рижської умови і се припинилося. Тоді почався період ліквідації ріжного дуже мізерного майна і цінностей: були продані процентові папери, деякі благородні метали, деякі закуплені для України товари. Попередній уряд тільки те й робив, що ліхорадково ліквідував. І ось зараз ми прийшли до цілком порожнього місця, коли не рахувати двох-трьох попсованих авто, віденських марок і ще одної цінності, що зараз у п. Смаль-Стоцького»²³. Як відомо, найбільше бажаних було придбати українські марки. Одним із таких пронирливих покупців був пан Фішер із Відня. Його В. Приходько охарактеризував як ненадійного партнера, який не покритив на той час свої борги перед урядом УНР. Окрім того, Фішер, користуючись із ситуації, пропонував лише 8 млн., а загалом вартість колекції була не менше 25 млн. корон. В. Приходько також наводив приклад того, що «100 крб. випуску Центральної Ради (на ріжних мовах) є всього шість штук і ся одна купюра тепер ціниться в Тарнові – три тисячі м. п.!»²⁴. П. Чижевський як людина, яка звикла брати на себе відповідальність писав В. Приходьку: «Я поїду до Берліна, щоб з'ясувати справу з увільненням наших коштів у Берлінських банків.

Щодо самої справи так я відношуся до неї ні скептично ні оптимістично. Я тільки вважаю своїм обов'язком з усією енергією заходитися між іншим і коло неї...

Європейські суди встановили вже по різних державах (раніш я думав, що тільки в Швейцарії) прецедент, що коли в свій час не виплатив коштів, які в його переховувались, так він ніс на собі всі наслідки від пониження... Між іншим з наших коштів (410 млн. коло 100 млн. знаходяться в двох приватних банках). І ці банки знаходилися тепер під загрозою виплати нам (коли полагодимо якось справи) замість 100 млн. марок – двох мільярдів – бо а то все до 20 раз! Ви розумієте, що то був би повний крах для тих банків. Але це тільки для Вашої відомости»²⁵. Знання в європейських

фінансових колах, П. Чижевський розпочав потужну агітаційну роботу у середовищах приватного бізнесу. Однією з його цікавих ідей було намагання за отримання кредиту в один мільярд марок для Уряду УНР передати в концесію електрифікації України відповідним європейським фірмам. Що, на його думку, з одного боку викликало б економічний інтерес до України, а з іншого, сприяло б визнанню УНР і вирішенню українського питання на Генуезькій конференції. Він дуже ретельно стежив за перебігом переговорів на ній. 27 квітня 1922 р. П. Чижевський з оптимізмом писав В. Приходьку: «З приводу моїх контрактів можу сказати приємну річ, що вони викликали вже широку пропаганду на користь України у Н.Р. в Західно-Європейській пресі... Горою стоїть тепер за нас Лантерн»²⁶. Аналізуючи стан валюти в різних країнах, які охопила криза, наголошував 2 травня 1922 р.: «Всього видрукувано українських валютних знаків близько 45 млрд. гривень – в шість разів приблизно менш ніж австрійських корон... В обіг пущено 23 млрд. гривень в 10 разів менше ніж австрійських корон... В безпосередньому розпорядженні уряду мається більше 100 млн. гривень (курс валюти на досить поважному височині (як чеська наприклад)... котіровки можна підняти на європейських біржах (Валютний контракт)... агітаційна пропаганда УНР шириться»²⁷. 16 травня П. Чижевський повідомляв В. Приходьку: «Майте на увазі, що в колишні «ліпші часи» – оці п'ять вирізок (надіслав вирізки із французьких газет – В.П.) коштували нам в Парижі добру (а може й не одну) сотню тисяч франків.

Оце саме підготовляється брошура про Україну, що повинна бути видана в 300.000 примірниках на 15 мовах. ... Наші контракти утворили коло людей в Європі, що поставили рішучу ставку на УНР. І повинен зазначити, що те коло уже збільшується. Про приєднання до нашої концепції французького мільярдера Луї Дрейфуса я вже писав. Писав здається також і проте, що приєднується також і могутня компанія французьких південно-західних залізниць»²⁸. Саме така активізація Уряду УНР в економічних питаннях у європейських колах і турбувала більшовиків. Вони навіть намагалися розпустити чутки в європейській пресі про те, що Петлюра веде переговори про визнання більшовиків. Про це повідомляв дописувач «Свободи», який приховався за псевдо «Радянин»²⁹. Враховуючи таку ситуацію більшовики прискорили переговори з Німеччиною за рахунок врахування взаємних інтересів. (Зокрема, Х. Раковський вніс пропозицію уряду Німеччини про те, що саме УСРР вирішує

питання українських грошей у німецьких банках, і на вигідних умовах залагодити це питання). Отже, як показали подальші події, планам Уряду УНР не судилося втілитися в життя. В. Приходько 12 травня 1922 р. передбачливо писав П. Чижевському про те що «контрагенти англійські і французькі не вдержаться при загальнім ажіотажі і підуть туди пробувать щастя»³⁰. Інвестиції в Україну для європейського бізнесу перестали бути актуальними після рішень Генуезької конференції і поступовому визнанню радянської Росії як головного контрагента в економічному житті на постімперському російському просторі.

Під кінець 1922 р. ситуація Уряду УНР ускладнилась настільки, що вимушені були розпродати рештки різноманітного майна, скоротилася кількість урядовців, а в міністерстві фінансів залишилися: Савлучинський, Тарнавський, Сочинський, Приходько і Чижевський. 20 квітня 1923 р. В. Приходько повідомляв П. Чижевському про те що брали «позичку у нашої Спілки інвалідів в скрутний момент 2600.000 марок польських (уже віддали), другий раз продав дві машини (1.7000), у третій раз заложив в одному з банків 2 машини, діставши за це позичку в 1 млн.

Львівський кооператив після кількарізних наших натисків, пустив, нарешті, у продаж виданих йому 300 колекцій грошових знаків. Ціна колекції 25.000 м.п.... Наших знаків у кожній колекції 18, на загальну суму 8.300 гривень. Отже, як бачите, гривня пішла у гору!»³¹.

П. Чижевський досить негативно оцінював роботу кооператорів з продажу так званого американського майна в Парижі. Вона здійснювалася досить швидко, а кошти йшли помимо Уряду УНР. Більше того, кооператори не тільки недобророзумно віднесли до тих фінансових взаємин з Урядом, які склалися ще в попередні роки, а дехто з них просто розтринькував державні кошти. 27 березня 1922 р. С. Петлюра надіслав розлогого листа до Голови Уряду А. Ливицького. Цей лист був реакцією на доклад Міністерства фінансів від 20 березня 1920 р., який справив найтяжче враження: а) злочинними стосунками цих об'єднань до принятих на себе перед Державою зобов'язань і б) бездіяльністю уряду в справі вирівнювання розрахунків між Державою та українською кооперацією.

Ви повинні знати, що головним мотивом, яким керувалася державна влада в фінансуванні української кооперації на протязі існування української державности було бажання не тільки допомогти кооперативному рухові українському, але зміцнити

економічну базу української державности»³². Далі констатував, що кооперація не виконала цієї функції. Загальний борг кооперації державі складає 19.188.782.300 польських марок. Уже 12 квітня голова Ради Народних Міністрів А. Лівіцький звернувся з листом до Тимчасової управи коопероцентра. На руки Х. Барановського, В. Коваля і М. Литвицького, в якому детально виклав підрахунки проходження позичок. «На протязі 1919 – 1920 років українська кооперація одержала в позику: а) в українській валюті 660.800.000 гр., з них повернуто 7.546.840 гр. залишилось 653.253.160 гр.... Борг в закордонній валюті 285.014 швейц. франків»³³. Наголошувалося також і на необхідності виплати процентів. Намагаючись якось виправдати поведінку кооператорів А.М. Сербиненко подав детальну записку «В чому виявлялася моя діяльність в ОЦУКСі за час моєї участі в дирекції. Головне завдання, яке покладалося на Об'єднання Центральних Українських Кооперативних Союзів, – пропаганда за кордоном української кооперації і представництво її в міжнародних кооперативних організаціях, керування справою американського майна у Франції (тобто поставляти для України товари та товари для потреб армії. Організаторами ОЦУКСу виступили представники трьох потужних українських кооперативних союзи: Централ, Дніпросоюз і Українбанк. Проте вони практично не справились і завданням. Більше того, виникли проблеми з реєстрацією, а також і юридичних взаємин з урядом. Переговори з міжнародними кооперативними установами не були успішними, бо мало хто в Європі знав українських кооператорів. Окрім того, уже з початку 1920 р. активну роботу проти українських кооперативів розпочали їхні конкуренти – більшовики»³⁴. Як виявилось, навіть такі досвідчені кооператори як Х. Барановський не змогли уникнути провалу економічної діяльності через нерозбірливість укладання угод з фірмами-партнерами. Однією з таких фірм виявилася Амексіма (Анонімне Амстердамське Експортно-імпортне Акціонерне Товариство), яке очолював Ю.А. Бармат, «єврей з Умані (заявляв про себе як українського громадянина)»³⁵. Саме з ним Х. Барановський підписав в Амстердамі угоду в 1922 р. про поставку сільськогосподарського реманенту в підрадянську Україну. Як згодом виявилось, гроші на закупівлю було витрачено, а товар так і не доставлено за призначенням, а отже гроші витрачені не були повернуті. Ю. Бармат, як і багато інших, виявився більшовицьким агентом.

Українські політичні емігранти брали участь у виставках,

які організовувалися в країнах проживання. Так 13-17 травня 1922 р. Україна була представлена на Сільсько-Господарській виставці у Празі. Були подані діаграми господарського стану України до революції і поруч діаграми порівняння природних багатств, культури і населення з Росією. «Показана на виставці також українська книга. Пару сот на українській мові, головним чином фахової сільсько-господарської й економічної літератури. Крім того, література на інших мовах про Україну. Український кіоск одержав від Чеськословацької Хліборобської Єдноти, що упорядковувала виставку, за виставлені експонати дипльом. Український Громадський Комітет почав одержувати запрошення на різні виставки по цілій Ч.С. Республіці»³⁶.

Найбільш поширеною формами зайнятості в середовищі українських політичних діячів у 1920-х рр. були науково-освітня та видавнича діяльність. Видавнича діяльність ще у часи революції бурхливо розвивалася в Австрії, Німеччині. Так газета «Шлях», що видавалася в Зальцведелі у 1919 р. мала наклад 5000 примірників³⁷. На ці сфери діяльності українські політичні емігранти одержували дотації від держав, в яких проживали. Як повідомляв М. Мандрика М. Шаповалу 17 березня 1927 р.: «одержали 50 тис. на «НУ» (журнал «Нова Україна», що видавався в Чехо-Словащині. – В.П.) зараз же Головком і Редкол. вирішили приступити до видання «ВС» та перших двох книжок «НУ»³⁸. Одним із найуспішніших видавців у цей час був Ю. Тищенко-Сірий.

Ми окреслили лише деякі напрямні фінансово-економічної і бізнесової діяльності українських політичних емігрантів у 20-х роках ХХ ст. Варто зазначити, що попри значні намагання українських політичних емігрантів долучитися до розгортання власного бізнесу конкурувати на ринках країн Європи вони не могли через законодавче обмеження країн проживання з одного боку, а з іншого – вони були малоцікавими як партнери, бо не мали відповідних коштів. Найбільш вдалою була наукова діяльність у сфері економіки, де українські вчені-економісти мали міжнародне визнання.

Джерела та література:

¹ Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні та інші праці / Б. Винар / Українське Історичне Товариство, Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Європі, Національна Академія Наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Ред. Любомир Винар. – Нью Йорк – Львів – Париж, 2005. – 476 с.

² Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції

(1919 – 1964) / Б. Винар. – Мюнхен – Нью Йорк: Українське Історичне Товариство, 1965. Згодом цю працю було передруковано у збірнику Б. Винар. Економічний колоніалізм та інші праці / Б. Винар / Українське Історичне Товариство, Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Європі, Національна Академія Наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Ред. Любомир Винар. – Нью Йорк – Львів – Париж, 2005. – 476 с.

³ Винар Б. Пам'яті професора Іллі Витановича / Б. Винар // Український історик. – 1975. – Ч. 1-2 (45-46). – С. 131.

⁴ Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української Революції / П. Христюк. – 1922. – Т. IV. – С. 186-190.

⁵ Садовський В. П'ятилітка і народно-господарські інтереси України / В. Садовський / Сучасні проблеми економіки України // Праці Українського Наукового Інституту. – Варшава, 1931. – С. 135.

⁶ Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф. 5889. – Оп. 1. – Д. 12: Информационные бюллетени дипломатического отдела посольства УНР в Германии за 1920, политического и экономического характера, л. 135.

⁷ Там само. – Д. 14: Информационные бюллетени дипломатического отдела посольства УНР в Германии за 1921 г., л. 252, 400- 405, 497-499.

⁸ Там само. – Д. 13: Информационные бюллетени дипломатического отдела посольства УНР в Германии за 1920 начало 1921, л. 100.

⁹ ЦДАГО України. – Ф. 269: Колекція документів «Український музей в Празі». – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 52.

¹⁰ Там само. – Арк. 55.

¹¹ Там само. – Арк. 111.

¹² Там само. – Спр. 10. – Арк. 2-2зв.

¹³ Там само. – Спр. 45. – Арк. 25.

¹⁴ Там само. – Арк. 25, 31.

¹⁵ Там само. – Арк. 61зв.

¹⁶ Там само. – Спр. 54. – Арк. 3-6.

¹⁷ Там само. – Спр. 54. – Арк. 6-8зв.

¹⁸ Там само. – Спр. 52. – Арк. 7.

¹⁹ Там само. – Спр. 47. – Арк. 68.

²⁰ Там само. – Арк. 70-72.

²¹ Див.: там само. – Спр. 63. – Арк. 4-17.

²² ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 2.

²³ ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2.

²⁴ Там само. – Арк. 9.

²⁵ Там само. – Арк. 17зв. До речі, в тому числі саме й ці кошти стали розмінною акцією при підписанні більшовицько-німецької угоди в Рапалло під час Генуезької конференції.

²⁶ Там само. – Арк. 28.

²⁷ Там само. – Арк. 32.

²⁸ Там само. – Арк. 39-40.

²⁹ Радяннин. Хто кого спокушав? / Радяннин // Свобода. – 1922. – 19 квітня.

³⁰ Там само. – Арк. 42.

³¹ Там само. – Арк. 60-60 зв.

³² Там само. – Спр. 7. – Арк. 1.

³³ Там само. – Арк. 2-3.

³⁴ Детальніше див.: там само. – Арк. 4-17.

³⁵ Там само. – Арк. 46.

³⁶ Прилога XXV. До с. 75. 13.V.1922. Господарська виставка. Шаповал М. Щоденник від 22 лютого 1919 р. до 31 грудня 1924 р. / М. Шаповал. – Частина I. / Упор. Сава Зеркаль. – Видала Українська Громада ім. М. Шаповала в Новім Йорку, 1958. – С. 19.

³⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 1.

³⁸ Там само. – Спр. 181. – Арк. 32.